

УДК:347.31

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СУДДЯМИ

Базір С.С., здобувач
кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

Проаналізовано типові слідчі ситуації при розслідуванні злочинів, які пов'язані з одержанням неправомірної вигоди суддями. Розглянуто розслідування на початковому етапі, а також здійснено аналіз послідовності комплексу слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: типові слідчі ситуації, розслідування, неправомірна вигода службової особи, допит хабародавця, кримінальне провадження, корупція.

Проанализированы типичные следственные ситуации при расследовании преступлений, связанных с получением неправомерной выгоды судьями. Рассмотрено расследование на начальном этапе, а также проведен анализ последовательности комплекса следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: типичные следственные ситуации, расследование, неправомерная выгода должностного лица, допрос взяточника, уголовное производство, коррупция.

Bazir S.S. TYPICAL INVESTIGATING THE SITUATION AT THE INITIAL STAGE OF THE
INVESTIGATION OF CRIMES RELATED TO OBTAINING UNDUE ADVANTAGE JUDGES

Investigators analyzed the typical situation when investigating crimes associated with obtaining undue advantage judges. We consider the initial investigation and the analysis of complex sequences investigative (detective) of action.

Key words: typical investigative situations, investigations, undue advantage officer questioning briber, criminal proceedings, corruption.

Постановка проблеми. На сьогодні досить широких обертів набирає корупційна діяльність, яка залишає погані наслідки на державотворенні. Недосконалість існуючої системи антикорупційних органів, а також відсутність чіткої державної антикорупційної політики та державних органів, відповідальних за її реалізацію, є одним із найважливіших чинників складної ситуації з корупцією в Україні. Особливе місце в протидії цьому негативному явищу посідає розслідування корупційних злочинів, їх методика і тактика. Тактичні прийоми розслідування допомагають оцінити та використати кращі прийоми боротьби з кримінально каранюю корупцією. Тактичний прийом може виступати не будь-який, а лише найбільш раціональний і ефективний спосіб здійснення процесуальної дії у певних обставинах його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Грунтуючись на типових слідчих ситуаціях, слідчий практично не замислюється над тим, як діяти за наявності певних умов, що дозволяє йому основні зусилля зосередити на творчій, детальній стороні розслідування. Типізація слідчих ситуацій – це надійна інформаційна основа для створення алгоритмів вирішення слідчих завдань з використанням комп'ютерної техніки.

Під час аналізу слідчої ситуації слідчий повинен враховувати всі чинники, що обумовлюють її виникнення, однак вихідними і визначальними будуть компоненти інформаційного характеру, які найперше обумовлюють спрямування і зміст наступних його дій.

Встановлення істини відбувається шляхом побудови різних слідчих версій і їх подальшої перевірки. Для того щоб висунути

криміналістичну версію, слідчий повинен мати певний обсяг фактичних даних (тобто слідчої ситуації). На основі цих даних у версії повинно міститися не тільки намагання пояснити відомості, що є на конкретному етапі розслідування, але й виявити між ними взаємозв'язки та взаємозалежності. Криміналістична версія – це логічно побудоване та засноване на фактичних даних обґрунтоване припущення слідчого про обставини події, про дії учасників події і наявність у них складу злочину, що потребує відповідної детальної перевірки [1, с. 217].

Якщо є підстави тільки для одного висновку, з огляду на обставини справи, то необхідність у розробці загальних версій фактично зникає. В цьому випадку, за нез'ясованості певних обставин події, висувуються окремі версії. Перевірка проводиться до того моменту, коли висунута версія не буде підтверджена або ж зібрані матеріали свідчатимуть про її хибність.

Розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою на початковому етапі здійснюється в умовах трьох типових ситуацій, відповідно до яких і проводиться в певній послідовності комплекс слідчих (розшукових) дій:

1. Хабародавець з'явився з повинною і готовий сприяти викриттю одержувача неправомірної вигоди (корумпованої особи), якому про це нічого не відомо.

2. Інформація про давання-отримання неправомірної вигоди або підкуп службової особи надійшла з оперативних джерел, співучасникам, діючим у змові, про це невідомо.

3. Хабарникам (або іншим суб'єктам злочину) відомо про порушення проти них кри-

мінальних проваджень, бо інформація про факти одержання неправомірної вигоди службовою особою надійшла з офіційних джерел [3, с. 271].

В залежності від ситуації, яка склалась на первинному етапі розслідування, можна окреслити і необхідний перелік слідчих (розшукових) дій:

При явці хабародавця з повинною проведення попередньої перевірки, як правило, не є необхідністю. Зазвичай у такій ситуації відразу порушується кримінальне провадження. Коло і послідовність слідчих (розшукових) дій, проведених при цьому на первинному етапі розслідування, виглядають приблизно так:

а) допит хабародавця;

б) затримання одержувача неправомірної вигоди на гарячому (перед цим, якщо є така можливість: огляд передбачуваного предмета неправомірної вигоди; після затримання – особистий обшук одержувача неправомірної вигоди, іноді – його огляд);

в) допит одержувача неправомірної вигоди;

г) обшуки за місцями проживання і роботи одержувача неправомірної вигоди, накладення арешту на його майно;

д) виїмка й огляд документів;

е) допити свідків;

ж) проведення очних ставок;

з) крім того, слідчий дає окремі доручення оперативним підрозділам про проведення необхідних оперативно-розшукових заходів [3, с. 274].

У ситуації, коли необхідно викрити одночасно і набувача вигоди, і хабародавця, на початковому етапі, як правило, здійснюють:

а) затримання обох хабарників на гарячому в момент дачі-одержання неправомірної вигоди, їх особистий обшук;

б) обшуки за місцем їх проживання і роботи, накладення арешту на їх майно;

в) допити підозрюваних;

г) виїмку і огляд службових документів;

д) допити свідків.

Остання ситуація є найбільш складною для розслідування. У таких випадках зазвичай проводять:

а) допити свідків;

б) виїмку й огляд документів;

в) допити підозрюваних;

г) за наявності достатніх підстав – обшуки в підозрюваних;

д) одночасно активно здійснюється комплекс оперативно-розшукових заходів.

Затримання хабарників на гарячому є одним з дієвих засобів їхнього викриття. Затримуючи злочинців у момент отримання неправомірної вигоди або відразу після отримання, слідчий має можливість вилучити предмет неправомірної вигоди. Крім того, нерідко затримані на місці злочину хабарники змушені зізнатися не тільки в хабарництві, у момент здійснення якого вони затримані, але й в інших злочинах.

Найчастіше затримка на місці злочину проводиться за заявою особи про вимагання в нього неправомірної вигоди. Отримані в ході допиту заявника дані (головним чином про суму і ознаках грошей або ознаки речі, яка

буде служити предметом неправомірної вигоди, про місце, час і спосіб передачі неправомірної вигоди) дозволяють скласти план затримання на гарячому. У ньому повинні бути передбачені способи фіксації предмета неправомірної вигоди.

Якщо предметом неправомірної вигоди будуть гроші, то після детального їхнього опису (сума, ознаки, в тому числі і номери, і т. д.) у протоколі огляду фіксуються всі характерні ознаки предмета неправомірної вигоди. Виявлення у затриманого при особистому обшуку грошових квитків з тими ж номерами, що були на грошових квитках, описаних в протоколах заяви та огляду, з'явиться важливим доказом його злочинної діяльності. Можливі й інші способи фіксації предмета неправомірної вигоди.

Зокрема, можна гроші або будь-яку річ, намічені до передачі в якості неправомірної вигоди, загорнути, упакувати в шматок тканини або паперу, бажано з нерівними краями, зберігши іншу частину цього шматка, раніше складову з даними пакувальним матеріалом одне ціле. Призначена згодом криміналістична експертиза, виходячи зі збігу ліній розривів шматка, спеціально залишеного в заявника, може підтвердити ідентичність тканини або паперу, які раніше становили із цих шматків ціле.

Іноді для викриття осіб, які вимагали неправомірної вигоди, можливе використання хімічних пасток і безбарвних люмінесцентних речовин. З цією метою гроші або річ, намічені до передачі в якості предмета неправомірної вигоди, попередньо в присутності понятих обробляють спеціальним барвником, про що складається відповідний протокол, а потім повертають хабародавцю для передачі їх за призначенням. Дотик набувача вигоди до цих предметів руками, частинами одягу викликає їх стійке фарбування, що може з'явитися цінним доказом проти набувача вигоди.

Часом можливо затримання хабарників на гарячому, коли заяви про вимагання неправомірної вигоди відсутні, але про злочин, що готується, відомо з інших джерел. У цьому випадку затримання має бути особливо ретельно підготовлено, тактично правильно здійснено і процесуально оформлено. Необхідно зафіксувати злочинні дії всіх учасників злочину, які, як відомо, вдаються до найрізноманітніших хитрощів.

Цілям викриття неправомірної вигоди може служити судово-оперативна фотографія та відео-, звукозапис, за допомогою яких можна зафіксувати зустріч хабародавця із набувачем вигоди або посередником, момент передачі предмета неправомірної вигоди та ін.

Обшуки в більшості випадків виробляються для виявлення: предметів неправомірної вигоди – записів, листів, документів, що свідчать про суму грошей, речах або інших матеріальних цінностях, що були предметом неправомірної вигоди; записів, документів, листів, будь-яких предметів, що підтверджують факт зв'язку між хабарниками і факт вчинення будь-якої дії посадовою особою, за яке воно отримало неправомірну вигоду; майна з метою накладення на нього арешту. Залежно

від обставин розслідуваної справи провадити особисті обшуки, обшуки за місцем проживання і за місцем роботи підозрюваних. Обшуки рекомендується робити у набувача вигоди, хабародавця і посередників при наявності достатніх підстав вважати, що у них можуть бути різні предмети, документи та цінності, які можуть мати значення для справи. Навіть у тих випадках, коли предмет неправомірної вигоди вже переданий, обшуки у хабарників і посередників можуть привести до виявлення різних документів, листування, що свідчать про зв'язок між ними, і т. п. Особисті обшуки, як правило, проводяться після затримання хабарників на гарячому. Предмети неправомірної вигоди, документи, записні книжки, розписки і т. д. можуть бути заховані в схованках, покладені в різні папери, настільні календарі, папки, журнали і т. д., тому обшук слід проводити дуже ретельно [4, с. 192].

Основною метою обшуку за місцем роботи набувача вигоди є виявлення і вилучення документів, що можуть підтвердити факт виконання або невиконання ним, як посадовою особою, будь-якої службової дії в інтересах хабародавця. До таких документів можуть бути віднесені клопотання, рішення, довідки, підроблені листи і т. д.

Огляд документів за місцем роботи набувача вигоди й хабародавця, у необхідних випадках – виїмка цих документів здійснюються з метою встановлення істотності службових дій, зроблених набувачем вигоди. Такий огляд необхідно проводити для виявлення документів, що свідчать:

а) про незаконність виконаної службової дії або про незаконність утримання від її виконання (незаконні резолюції, незаконні рішення);

б) про правильне виконання посадовою особою в інтересах хабародавця будь-яких законних дій або правомірному утриманні від виконання таких законних дій (наприклад, виявлення документів, що свідчать про законність прописки);

в) про неправильне проходження їх по канцелярії, відділам і т. п. (наприклад, відсутність на документі штампа про реєстрацію або наявність відміток, що свідчать про проходження цих документів через осіб, які звичайно цим не займаються, та ін.);

г) про підробленості документів (розписки про отримання грошей, підроблені довідки і т. п.);

д) про суму неправомірної вигоди (наприклад, огляд рахунків за нібито виконані роботи і т. п.);

е) про обставини, що сприяють хабарництву (запущений облік, неправильний підбір кадрів тощо) [4, с. 193–194].

Огляд повинен здійснюватися відразу ж після відкриття кримінального провадження, без найменшого зволікання, бо можливо, що хабарники зможуть вжити заходів до знищення слідів своєї злочинної діяльності (знищити ті чи інші документи, сфабрикувати нові і т. д.). Всі документи, що викликають сумнів, повинні вилучатися. Всякі відступи від прийнятого порядку проходження і оформлення виконаного службового дії (наприклад, відсутність документів, знаків реєстрації тощо) повинні

бути зафіксовані в протоколі огляду. У тих випадках, коли хабародавець надає неправомірну вигоду у зв'язку з виконанням службового доручення, а потім оформляє грошові витрати по дачі неправомірної вигоди шляхом фабрикації будь-яких виправдувальних документів, слідчий повинен уважно оглянути і перевірити такі грошові документи, а при необхідності вилучити їх.

Огляд місця події проводиться з метою з'ясування обстановки, у якій відбувалися зустрічі учасників злочину, у тому числі і передачі неправомірної вигоди, а також з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, що підтверджують факт хабарництва. Іноді важливо встановити факт перебування в певному місці кого-небудь з підозрюваних, що вже саме по собі може з'явитися дуже важливим доказом. Ознайомлення в ході огляду з обстановкою, в якій скоєно хабарництво, може бути використано при оцінці результатів уточнення та перевірки показань на місці, де знали хабарників.

Допит підозрюваного, затриманого на місці злочину, повинен бути проведений з урахуванням раптовості затримання і переслідувати мету отримання його пояснень з приводу обставин отримання – дачі неправомірної вигоди, характеру службових дій чи бездіяльності посадової особи, цілей хабародавця та інших обставин [5, с. 278].

Характер і послідовність проведення початкових слідчих (розшукових) дій залежать від даних, що послужили підставою до початку досудового розслідування, часу, що пройшов з моменту вчинення злочину, характеру предмета неправомірної вигоди, дій (чи бездіяльності), виконаних за неправомірну вигоду, повноти первинних матеріалів, на підставі яких почато досудове розслідування, а також від того, чи була передана неправомірною вигодою або ж її передача повинна була відбутись і т. п.

В усіх слідчих ситуаціях паралельно з проведенням слідчих (розшукових) дій здійснюються і оперативно-розшукові заходи, спрямовані на вирішення відповідних основних завдань початкового етапу розслідування одержанням неправомірної вигоди службовою особою або інших проявів корупції.

Висновки. В подальшому під час розслідування корупційних злочинів можуть призначатися різні види судових експертиз, зокрема: судово-економічна – для перевірки фінансових і господарських операцій підприємства, організації або окремих посадових осіб; для перевірки промислового, товарного, фінансового планування, відповідності звіту установи дійсності; судово-товарознавча – встановлення якості готових промислових і продовольчих товарів, їхня сортність, вартість; судово-технічна – для з'ясування причин порушень технологічних процесів, термінів будівництва тощо; криміналістична (техніко-криміналістична) – дослідження документів; а також почеркознавча, авторознавча, фоноскопічна та інші спеціалізовані експертизи. В разі необхідності під час розслідування корупційних злочинів проводиться слідчий експеримент, пред'явлення особи чи речей для впізнання та інші слідчі дії. Забезпечення ви-

користання тактичних прийомів в ході слідства у справах про корупційні злочини забезпечить можливість закінчити досудове розслідування складанням обвинувального акту та належний процес розгляду справи в суді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волобуєв А. Ф., Користін О. Є., Степанюк Р. Л. та ін. Організація розслідування окремих видів злочинів : [навч. посіб.] / [А.Ф. Волобуєв, О.Є. Користін, Р.Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. проф., д. ю. н. А. Ф. Волобуєва. – Х. : ХНУВС, 2010. – 568 с.
2. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : [навч. посіб.] // ЛДУВС, погоджено МВС України. – Львів, 2012. – 323 с.
3. Берназ В. Д., Бірюков В. В., Волобуєв А. Ф. Криміналіс-

тика : [підручник] / [В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Х. : ХНУВС, 2011. – 665 с.

4. Шепітько В.Ю., Коновалова В., Журавель В.А. та ін. Криміналістика : [курс лекцій] / [В. Ю. Шепітько, В. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за заг. ред. В. Ю. Шепітька ; 3-є вид. – Х. : Одиссей, 2009. – 368 с.

5. Шепітько В.Ю., Коновалова В., Журавель В. А. та ін. Криміналістика : [підручник] / [В. Ю. Шепітько, В. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька ; 5-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2011. – 464 с.

6. Шаренко С. Актуальні питання застосування окремих норм КПК України під час досудового розслідування / С. Шаренко // Право України. – 2013. – № 11. – С. 95–104.

7. В.Ю. Шепітько, В. Коновалова, В.А. Журавель та ін. Криміналістика. Академічний курс : [підручник] / [Т.В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В.І. Бояров, С. В. Гончаренко, В. Попелюшко] // Акад. адвокатури України. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 495 с.

УДК 343.132

ЩОДО ПОНЯТТЯ «НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ»

Біличак О.А., к. ю. н., доцент,
професор кафедри ОРД
Національна академія Служби безпеки України

На основі аналізу чинного законодавства та літературних джерел у статті актуалізовано проблему визначення поняття негласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, негласні слідчі (розшукові) дії.

Основываясь на анализе действующего законодательства и литературных источников, в статье актуализирована проблема определения понятия негласных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: уголовное производство, досудебное расследование, негласные следственные (розыскные) действия.

Bilichak O.A. ON THE CONCEPT OF COVERT INVESTIGATOR (SEARCH) ACTION

On the basis of current legislation and literature in the article the problem of the definition of Modified covert investigative (detective) of action.

Key words: criminal proceedings and pre-trial investigations, covert investigative (detective) of action.

Постановка проблеми. Враховуючи існуючі потреби у розгортанні ефективної системи протидії зростаючій злочинності та з огляду на сучасний досвід правоохоронної діяльності, набутий як в Україні, так і за кордоном, законодавцем було удосконалено кримінальне процесуальне законодавство України за рахунок за введення до структури досудового розслідування низки різного роду новел, серед яких найбільш непересічною є негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД). Аналіз положень чинного законодавства та наукової літератури, підготовленої за цим напрямком, переконливо свідчить, що нормами глави 21 чинного Кримінального процесуального кодексу України фактично було «процесуалізовано» значну частину оперативно-розшукових заходів, тобто шляхом внесення відповідних змін до законодавства останнім було надано статус слідчих дій.

Ступінь розробленості проблеми. Безпосередньо сам факт запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій у систему досудового розслідування не знайшов однозначного сприйняття серед науковців та практиків та є об'єктом широких наукових дискусій.

Зокрема, різнобічні думки на предмет доцільності такого кроку законодавця, а також щодо сутності й функціонального призначення інституту негласних слідчих (розшукових) дій у системі кримінального судочинства висловлювала низка фахівців, серед яких Р.І. Благаута, Ю.Ю. Бражнік, М.Г. Вербенський, В.О. Глушков, Н. Гуменна, Т. Лоскутов, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва, І.В. Сервецький, Є.Д. Скулиш, С.В. Соломатін, Л.Д. Удалова, М.О. Шилін, В.О. Черков, О.М. Чистолінов, Д.А. Чухраєв, Ф.В. Шиманський, М.Є. Шумило, О.М. Юрченко та ін. Науковцями проводились дослідження існуючих проблем правового регулювання негласних слідчих (розшукових) дій, вивчалось їх співвідношення із оперативно-розшуковими заходами у діяльності уповноважених суб'єктів із розкриття та розслідування злочинів, аналізувались проблеми фіксування та використання їх результатів у доказуванні на досудових та судових стадіях кримінального провадження. Поряд з тим практично поза увагою дослідників лишилися проблеми визначення змісту відповідного поняття-категоріального апарату, та зокрема, поняття «негласних слідчих (розшукових) дій», що обумовлює актуаль-